O‘QUVCHILARNING IJTIMOIY FAOLLIGINI OSHIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK ASOSLARI VA MEXANIZMLARI

Muallif: Abdullayeva Bazargul Maksetbayevna

Qoraqalpog‘iston Respublikasi Kegeyli tumani 24-sonli umumta’lim maktabining amaliyotchi psixologi

1. *Annotatsiya*

Ushbu maqola umumta’lim maktabi o‘quvchilarining ijtimoiy faolligini oshirishning dolzarb muammolarini psixologik-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda o‘quvchilarning ijtimoiy faollik darajasini aniqlovchi diagnostik metodlar qo‘llanilgan, uning shakllanishiga ta’sir etuvchi asosiy omillar o‘rganilgan hamda o‘quvchilarning ijtimoiy tashabbuskorligini rivojlantirishga qaratilgan amaliy dasturning samaradorligi baholangan. Maqolada maktab psixologlari, pedagoglar va ota-onalar uchun yoshlarda fuqarolik mas’uliyati, faol hayotiy pozitsiya va ijtimoiy moslashuv ko‘nikmalarini shakllantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so‘zlar: *ijtimoiy faollik, o‘quvchilar, ijtimoiy tashabbuskorlik, psixologik-pedagogik omillar, fuqarolik mas’uliyati, maktab muhiti, interfaol metodlar, o‘z-o‘zini rivojlantirish.*

B. 1. Introduction (Kirish)

Bugungi globallashuv davrida har tomonlama barkamol, faol hayotiy pozitsiyaga ega, jamiyatda o‘z o‘rnini topa oladigan shaxslarni tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Yoshlarda ijtimoiy faollikni shakllantirish ularning shaxs sifatida kamol topishi, fuqarolik mas’uliyatini anglashlari va jamiyat taraqqiyotiga ***o‘z hissalarini qo‘shishlari uchun asosiy shartdir (Karimov, I. A., 2026). Maktab –***

yosh shaxsning ijtimoiy tajriba orttirishi, jamiyat normalarini o‘zlashtirishi va ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirishi uchun asosiy muhit hisoblanadi.

O‘quvchilarning ijtimoiy faolligi – bu ularning jamiyat hayotida ongli va tashabbuskor ishtirok etishi, o‘z ehtiyojlari va qiziqishlariga mos keladigan ijtimoiy amallarni bajarishi, shuningdek, boshqalar bilan hamkorlikda umumiy maqsadlarga erishishga intilishi bilan xarakterlanadi. Afsuski, zamonaviy maktab o‘quvchilari orasida passivlik, tashabbuskorlikning sustligi, raqamli texnologiyalarga bog‘liqlik va real ijtimoiy muloqotdan chekinish kabi holatlar kuzatilmoqda. Bu esa ularning jamiyatga to‘laqonli integratsiyalashuviga to‘siq bo‘lishi mumkin (G‘oziev, E. G‘., 2002).

Ushbu tadqiqotning maqsadi – o‘quvchilarning ijtimoiy faollik darajasini oshirishga ta’sir etuvchi psixologik-pedagogik omillarni aniqlash, ularning ijtimoiy tashabbuskorligini rivojlantirishga qaratilgan amaliy dasturni ishlab chiqish va sinovdan o‘tkazish orqali uning samaradorligini baholashdan iborat.

C. 2. Methods (Tadqiqot metodlari)

Tadqiqot Qoraqalpog‘iston Respublikasi Kegeyli tumani 24-sonli umumta’lim maktabining 7-9-sinf o‘quvchilari (jami 90 nafar) ishtirokida olib borildi. Tadqiqot jarayoni uch bosqichdan iborat bo‘ldi: diagnostika, korreksiya (amaliy dastur) va yakuniy baholash.

2.1. Diagnostika bosqichi: Dastlabki diagnostika uchun quyidagi metodikalar qo‘llanildi: * **"O‘quvchilarning ijtimoiy faollik darajasini aniqlash so‘rovnomasi" (adaptirlangan):** O‘quvchilarning maktab hayotidagi ishtiroki, jamoat ishlariga munosabati, tashabbuskorligi va ijtimoiy mas’uliyat hissi darajasini baholash. * **"Sotsiometriya" (J. Moreno):** Sinfdagi o‘zaro munosabatlar tizimini, liderlar va autsayderlarni aniqlash, guruhdagi ijtimoiy-psixologik muhitni baholash. * **"Aloqadorlik (kommunikativ) va tashkilotchilik qobiliyatlari darajasini aniqlash testi" (adaptirlangan):** O‘quvchilarning

muloqotga kirishuvchanligi, guruhda ishlash qobiliyati, tashkilotchilik ko‘nikmalarini baholash. * **Kuzatish metodi:** O‘quvchilarning dars jarayonidagi, tanaffuslardagi, maktab tadbirlaridagi xulq-atvori, jamoaviy ishlardagi ishtiroki va tashabbuskorligi kuzatildi.

2.2. Korreksiya (amaliy dastur) bosqichi: Dastlabki diagnostika natijalari asosida ijtimoiy faollik darajasi past yoki o‘rtacha bo‘lgan 45 nafar o‘quvchi ishtirokida 12 ta mashg‘ulotdan iborat (haftasiga 1 marta, har biri 90 daqiqa) "Faol Fuqaro Maktabi" nomli psixologik-pedagogik dastur ishlab chiqildi va amalga oshirildi. Dastur quyidagi yo‘nalishlarni qamrab oldi: * Ijtimoiy muloqot va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish. * Liderlik qobiliyatlari va tashabbuskorlikni shakllantirish. * Jamoaviy loyihalarda ishtirok etish va ularni boshqarish. * Muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va yechim topish ko‘nikmalari. * Fuqarolik pozitsiyasi va mas’uliyat hissini shakllantirish. * Debatlar, roli o‘yinlar, keys-stadi tahlillari, guruhli munozaralar va ijtimoiy ahamiyatga molik loyiha ishlari.

2.3. Natijalarni baholash bosqichi: Amaliy dastur yakunlangandan so‘ng, ishtirokchi o‘quvchilarda qayta diagnostika o‘tkazilib, dastlabki va yakuniy natijalar sifat va miqdor jihatdan tahlil qilindi (Wilcoxon signed-rank test yordamida).

D. 3. Results (Tadqiqot natijalari)

Dastlabki diagnostika natijalariga ko‘ra, tadqiqotga jalb qilingan o‘quvchilarning 38% da ijtimoiy faollikning past darajasi, 30% da o‘rtacha darajasi va faqat 32% da yuqori darajasi aniqlandi. Ayniqsa, past darajali o‘quvchilarda jamoat ishlariga befarqlik, tashabbuskorlikning sustligi, o‘z fikrini erkin ifoda eta olmaslik va muloqotdagi qiyinchiliklar kuzatildi. Sotsiometriya natijalari ham ayrim sinflarda kichik guruhlarga bo‘linish, liderlar va autsayderlar o‘rtasidagi tafovutni ko‘rsatdi.

"Faol Fuqaro Maktabi" amaliy dasturidan so‘ng qayta diagnostika natijalari quyidagi sezilarli ijobiy o‘zgarishlarni ko‘rsatdi:

- **Ijtimoiy faollik darajasi:** Dasturda ishtirok etgan o‘quvchilar guruhida ijtimoiy faollikning past darajasini ko‘rsatganlarning ulushi 38% dan 12% ga kamaydi ($p < 0.001$). Yuqori darajani ko‘rsatgan o‘quvchilar ulushi esa 32% dan 65% ga ko‘tarildi.
- **Tashabbuskorlik:** O‘quvchilarning tashabbuskorlik ko‘rsatkichlari sezilarli darajada oshdi (o‘rtacha ball 3.2 dan 4.5 ga ko‘tarildi, $p < 0.001$). Maktab tadbirlari va sinf ishlarida o‘z xohishi bilan ishtirok etishga intilish kuchaydi.
- **Kommunikativ va tashkilotchilik qobiliyatlari:** O‘quvchilarning muloqotga kirishuvchanligi va guruhni tashkil etish qobiliyatlari yaxshilandi (o‘rtacha ballar mos ravishda 3.0 dan 4.2 ga va 2.8 dan 3.9 ga ko‘tarildi, $p < 0.01$). Guruhda ishlash, fikr almashish va birgalikda qaror qabul qilish ko‘nikmalari mustahkamlandi.
- **Sotsiometriya natijalari:** Sinfdagi o‘zaro munosabatlar yaxshilandi, liderlik pozitsiyasi o‘zgardi va avval passiv bo‘lgan o‘quvchilarning ham ijtimoiy mavqei ko‘tarildi.
- **Kuzatish natijalari:** O‘quvchilarning o‘z-o‘ziga ishonchi oshdi, o‘z fikrini erkin ifoda etishga, munozaralarda faol ishtirok etishga intilishlari kuzatildi. Konfliktli vaziyatlarda ham konstruktiv yechim topishga harakat qilishdi.

E. 4. Discussion (Muhokama va tahlil)

Tadqiqot natijalari o‘quvchilarning ijtimoiy faolligini oshirishga qaratilgan maqsadli psixologik-pedagogik ishlarning yuqori samaradorligini tasdiqladi. Aniqlangan omillar – tashabbuskorlik, muloqot va tashkilotchilik qobiliyatlari, fuqarolik mas’uliyati – bu sohadagi muvaffaqiyatning asosini tashkil etadi.

Muhokama natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi: 1. **Xavfsiz va qo‘llab-quvvatlovchi muhitning ahamiyati:** O‘quvchilarning ijtimoiy faolligi,

ular o‘z fikrlarini erkin ifoda eta oladigan, xatolaridan qo‘rqmaydigan va tashabbuslari qo‘llab-quvvatlanadigan muhitda samarali rivojlanadi. Maktab psixologi va pedagoglarning vazifasi aynan shunday muhitni yaratishdan iborat. 2. **Interfaol metodlarning samaradorligi:** Amaliy dasturda qo‘llanilgan debat, roli o‘yinlar, loyiha ishlari kabi interfaol metodlar o‘quvchilarni passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantirib, ularda amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishga yordam berdi. Bu metodlar nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llash imkonini beradi. 3. **Liderlik va tashabbuskorlikni rivojlantirish:** O‘quvchilarda liderlik sifatlarini shakllantirish, ularni kichik loyihalar yoki guruh ishlariga rahbarlik qilishga undash ijtimoiy faollikni oshirishning muhim mexanizmi hisoblanadi. Bu o‘z-o‘ziga ishonchni mustahkamlaydi va mas’uliyat hissini uyg‘otadi. 4. **Fuqarolik pozitsiyasi va mas’uliyatni shakllantirish:** Jamiyat hayotida faol ishtirok etish uchun o‘quvchilar o‘z huquq va majburiyatlarini anglashi, umumiy farovonlik uchun javobgarlikni his etishi kerak. Dastur davomida jamiyatdagi muammolarni muhokama qilish va ularni hal etishga yo‘naltirilgan loyihalar bu jihatlarni mustahkamladi.

Psixologik-pedagogik mexanizmlar: * **Motivatsiya va qiziqish uyg‘otish:** O‘quvchilarni ijtimoiy faoliyatga jalb qilish uchun ularning qiziqishlarini hisobga olgan holda interaktiv va dolzarb mavzulardagi tadbirlarni tashkil etish. * **Ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish:** Muloqot, hamkorlik, konfliktlarni hal qilish, o‘z-o‘zini taqdim etish kabi ko‘nikmalarni muntazam ravishda mashq qildirish. * **Muvaffaqiyat vaziyatlarini yaratish:** Har bir o‘quvchi o‘zini ijtimoiy faoliyatda muvaffaqiyatli his etishi uchun sharoit yaratish, kichik g‘alabalarini ham rag‘batlantirish. * **Ustoz-shogird munosabatlari:** Pedagoglar va psixologlar o‘quvchilar uchun namuna bo‘lishlari, ularga ishonch bildirishlari va har bir tashabbusni qo‘llab-quvvatlashlari zarur. * **Oilaviy muhitning ta’siri:** Ota-onalarning o‘z farzandlarining ijtimoiy faoliyatini qo‘llab-quvvatlashi, oilada fuqarolik qadriyatlarini singdirishi katta ahamiyatga ega.

F. 5. Conclusion (Xulosa)

Xulosa qilib aytganda, o‘quvchilarning ijtimoiy faolligini oshirish – bu kompleks va strategik yondashuvni talab etuvchi uzluksiz jarayondir. Ushbu tadqiqot mazkur sohada olib borilgan maqsadli psixologik-pedagogik ishlarning yoshlarda ijtimoiy tashabbuskorlik, fuqarolik mas’uliyati va jamoaviy ko‘nikmalarni shakllantirishdagi yuqori samaradorligini amaliy jihatdan isbotladi.

Maktab amaliyotchi psixologi sifatida o‘quvchilar bilan olib boriladigan tizimli ishlar, ularda ijtimoiy faollikni rag‘batlantirishga qaratilgan innovatsion dasturlarni joriy etish orqali kelajak avlodni jamiyatning faol va mas’uliyatli a’zolari etib tarbiyalash mumkin. Bu nafaqat ularning shaxsiy muvaffaqiyati, balki butun jamiyatning barqaror rivojlanishi uchun mustahkam poydevor yaratadi.

Tavsiyalar: 1. Maktablarda o‘quvchilarning ijtimoiy faollik darajasini muntazam ravishda diagnostika qilish va monitoringini olib borish. 2. "Faol Fuqaro Maktabi" kabi psixologik-pedagogik dasturlarni maktab o‘quv rejasiga kiritish va doimiy ravishda amalga oshirish. 3. Pedagoglar va maktab xodimlari uchun o‘quvchilarda ijtimoiy faollikni rivojlantirish metodikalari bo‘yicha seminar-treninglar tashkil etish. 4. Ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish, ularni farzandlarining ijtimoiy faoliyatini qo‘llab-quvvatlashga va oilada ijtimoiy qadriyatlarni singdirishga yo‘naltirish. 5. Maktabda o‘quvchilarning o‘z tashabbuslari bilan loyihalar, to‘garaklar va tadbirlarni tashkil etishlari uchun imkoniyatlar yaratish.

1. ***Foydalanilgan adabiyotlar (References)***

1. Karimov, I. A. (2012). *Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch.* Toshkent: Ma’naviyat.
2. G‘oziev, E. G‘. (2002). *Yosh davrlar psixologiyasi.* Toshkent: O‘qituvchi.
3. Davletshin, M. G. (2007). *Yosh va pedagogik psixologiya.* Toshkent: TDPU.
4. Vygotskiy, L. S. (1984). *Bolalar psixologiyasi.* Toshkent: O‘qituvchi.

5. Leontyev, A. N. (1975). *Faoliyat. Ong. Shaxs.* Moskva: Politizdat.
6. Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.